

3. Kukurudza, S.I., Perxach, O.R. (2009). Vy'kory'stannya ta oxorona vodny'x resursiv: [The use and protection of water resources]: Navch. posib. L'viv: LNU im. I. Franka, 304.
4. Kuly'k, V.I. (2011) Poperednij zvit po obstezhennyu vodonosnogo gory'zontu Stry'js'kogo rodovy'shha prisny'x pidzemny'x vod (Semy'gy'niv's'ka dilyanka) z metoyu rozrobky` kompleksu zahodiv yix oxorony` v 2011 r. [Preliminary report on the survey of the aquifer of Stryi deposits of fresh underground waters (Siemiginowska plot) to develop measures for their protection in 2011]. L'viv: LGRE, 78.
5. Levkivs'ky'j, S.S., Padun, M.M. (2006). Racional'ne vy'kory'stannya i oxorona vodny'x resursiv [Rational use and protection of water resources]. Ky'yiv: Ly'bid', 280.
6. Padalko, G.M. (1969). Otchjot o rezul'tatah detal'noj razvedki vod alljuvial'nyh otlozhenij doliny r. Stryj dlja vodosnabzhenija juzhnoj grupy gorodov L'vovskoj obl. (1968-69 gg.) [Report on the results of detailed exploration of alluvial water deposits of the river Stryi valley for water supply of the southern group of towns in Lviv region (1968-69)]. Kiev, 75.

УДК 911. 3

Людмила Поліщук, к. геогр. н., доцент

e-mail: l.polischuk@physgeo.com

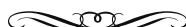
Анна Мороз, учитель географії

e-mail: moroz_anuta1@mail.ru

Руслан Кравченко, магістрант

e-mail: r.kravchenko@physgeo.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

АНТРОПОГЕННІ ЛАНДШАФТИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ІНФОРМАЦІЙНО-ЕКСКАРСІЙНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗНАНЬ ПРО ДОВКІЛЛЯ У СИСТЕМІ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена пошуку нових підходів до вивчення особливостей антропогенного впливу на природні ландшафти. Інформація про антропогенні ландшафти Харківської області забезпечить залучення учнів до практичної діяльності з дослідження довкілля та надасть змогу усвідомлено орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних та екологічних питаннях.

Наведені в статті приклади антропогенних ландшафтів Харківської області можуть бути основою розробки практичних завдань та проведення екскурсій відповідно до тематики навчальних програм.

Ключові слова: географічна освіта, антропогенний вплив, природні ландшафти, екскурсії, приклади антропогенних ландшафтів.

Людмила Полищук, Анна Мороз, Руслан Кравченко

АНТРОПОГЕННЫЕ ЛАНДШАФТЫ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ: ИНФОРМАЦИОННО-ЭКСКАРСИОННЫЙ МАТЕРИАЛ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗНАНИЙ О ПРИРОДНОЙ СРЕДЕ В СИСТЕМЕ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена поиску новых подходов к изучению особенностей антропогенного влияния на природные ландшафты. Информация об антропогенных ландшафтах Харьковской области обеспечит привлечение учащихся к практической деятельности по исследованию окружающей среды и даст возможность осознанно ориентироваться в социально-экономических, общественно-политических и экологических вопросах.

Приведённые в статье примеры антропогенных ландшафтов Харьковской области могут быть основой разработки практических заданий и проведения экскурсий в соответствии с тематикой учебных программ.

Ключевые слова: географическое образование, антропогенное влияние, природные ландшафты, экскурсии, примеры антропогенных ландшафтов.

Lyudmila Polischuk, Anna Moroz, Ruslan Kravchenko

ANTROPOGENIC LANDSCAPES IN KHARKIV REGION: INFORMATION AND SIGHTSEEING MATERIAL FOR KNOWLEDGE OF ENVIRONMENT IN GEOGRAPHICAL EDUCATION

The article is devoted to development of information material for the study of anthropogenic landscapes in Kharkiv region in the school course in Geography. Analysis of the State Standard of complete secondary education and school programs of Ukraine has showed that the features of transformation natural landscapes given in school geographical education are insufficient.

In present-day natural science education it is important not only to expand educational material and increase its complexity but also to deepen the knowledge through disclosure of connections and relationships. This especially applies to geography, the content of which consists of a number of knowledge systems being formed within several courses. Thus, the focus should be directed on development of

ideas about the unity of nature, indissolubility of all the components of nature, laws and mechanisms of anthropogenic impacts on the constituents of biosphere, and through them to the biosphere as a whole. Formation of a holistic image of nature begins from the study of real natural objects of the native locality (city, district, region), which allows to understand global laws and processes.

Based on informational development about anthropogenic landscapes in Kharkiv region, the authors offered promising areas of work with students in the mode of excursions. Information about anthropogenic landscapes of Kharkiv region is important for visual use in obtaining knowledge about them in the geographical education and will provide attraction of students to practical research activities of study about anthropogenic landscapes. This approach will allow the students to form a spatial idea, and consciously navigate in the social and economic, social and political and environmental problems of the state and its region.

Keywords: geographic education, human impact, natural landscapes, excursions, examples of anthropogenic landscapes.

Вступ. Постановка проблеми. В сучасній освіті важливим є не стільки розширення навчального матеріалу та підвищення його складності, скільки формування єдиної понятійної бази для засвоєння знань з певного навчального курсу, а також інших навчальних дисциплін. Це вимагає пошуку нових аспектів та сторін предмета дослідження, поглиблення знань за рахунок розкриття зв'язків і відносин. Особливо це стосується природничих наук і в тому числі – географії, зміст якої складається з певної системи знань, що формуються протягом декількох навчальних курсів. Центр уваги повинний бути спрямований на розвиток уявлення про єдність природи, нерозривність усіх її компонентів, закономірності та механізми антропогенного впливу на складові біосфери та біосферу в цілому.

Вихідні передумови. Біосфера – неоднорідна в горизонтальному відношенні, у ній існують різні ландшафти, які перетворюються під впливом антропогенної діяльності. Формування цілісного образу природи – це складний процес, який бере початок від вивчення реальних природних об'єктів (міста, району, області) та дозволяє підійти до пізнання й розуміння глобальних законів і процесів. Аналіз Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти України [1] та шкільних програм і підручників показав, що особливості перетворення природних ландшафтів внаслідок активної дії господарської діяльності відображені у шкільній географічній освіті недостатньо.

Мета статті – показати роль та місце знань про антропогенні ландшафти в системі географічної освіти та розробити інформаційно-екскурсійний матеріал для забезпечення знань про довкілля.

Виклад основного матеріалу. Антропогенні ландшафти виникають в результаті антропогенної перебудови природних ландшафтів, внаслідок цілеспрямованої їх зміни для господарських потреб. Важливою складовою у зв'язках людини і природи виступає виробнича діяльність, за допомогою якої природа є джерелом ресурсів. Природа складає основу матеріального виробництва і одночасно – середовище існування. Харківська область має потужний природний та економічний потенціал. На території області розміщена значна кількість промислових підприємств, будівельних, транспортних організацій, підприємств аграрного комплексу [2].

Харківська область розташована у Лісостеповій та Степовій природних зонах і представлена межиріччями, долинними та балково-долинними ландшафта-

ми [4]. Класифікація антропогенних ландшафтів за генезисом визначається тим чи іншим видом діяльності людини. Глибина впливу людини на природу в процесі створення антропогенних ландшафтів – неоднакова. Створення антропогенних ландшафтів завжди є втручанням в усталені взаємозв'язки природних ландшафтів. Антропогенні ландшафти потребують догляду, без нього у межах певного часу з різною інтенсивністю відбувається їх руйнування.

У відповідності до класифікації антропогенних ландшафтів [3] у межах Харківської області мають місце такі антропогенні ландшафти: сільськогосподарські, селитебні, промислові, транспортні, аквальні та лісові. Наведені у статті приклади антропогенних ландшафтів Харківської області (рис.) дають змогу відповідно до тематики навчальних програм спланувати практичні завдання та можуть скласти основу для розробки відповідних екскурсій.

Сільськогосподарські антропогенні ландшафти Харківської області мають широке розповсюдження та характеризуються високою різноманітністю.

У відповідності до використання сільськогосподарських угідь у складі сільськогосподарських антропогенних ландшафтів Харківської області виділяють польові, садові, лучно-пасовищні. Польові антропогенні ландшафти утворилися внаслідок розорювання певних територій і перетворення їх у залежності від використання земельних угідь на ріллю, перелоги, багаторічні насадження, городи. Також мають місце занедбані землі.

Кожен з цих різновидів антропогенних ландшафтів має розвинені в їх межах специфічні агробіогеоценози, з відповідним мікрокліматом, водним режимом, рослинністю та тваринним світом. Садовий тип антропогенного сільськогосподарського ландшафту представляють різноманітні сади, виноградники, плантації, дерева і багаторічні насадження деревно-чагарникових порід з культурними фітоценозами. Особливою рисою садових ландшафтів є терасування схилів, значна переробка ґрунтів та особливий мікроклімат. Значна кількість садів створена на місці колишніх польових ландшафтів. До лучно-пасовищних антропогенних ландшафтів відносяться луки вторинні, сіножаті, пасовища. Ці ландшафти часто супроводжуються техногенними елементами, мають місце терасовані схили, зрошувальні канали.

Серед сільськогосподарських антропогенних ландшафтів як приклади (рис.) наведені такі: польові ландшафти (1) Зачепилівського району (1.1), польові ландшафти

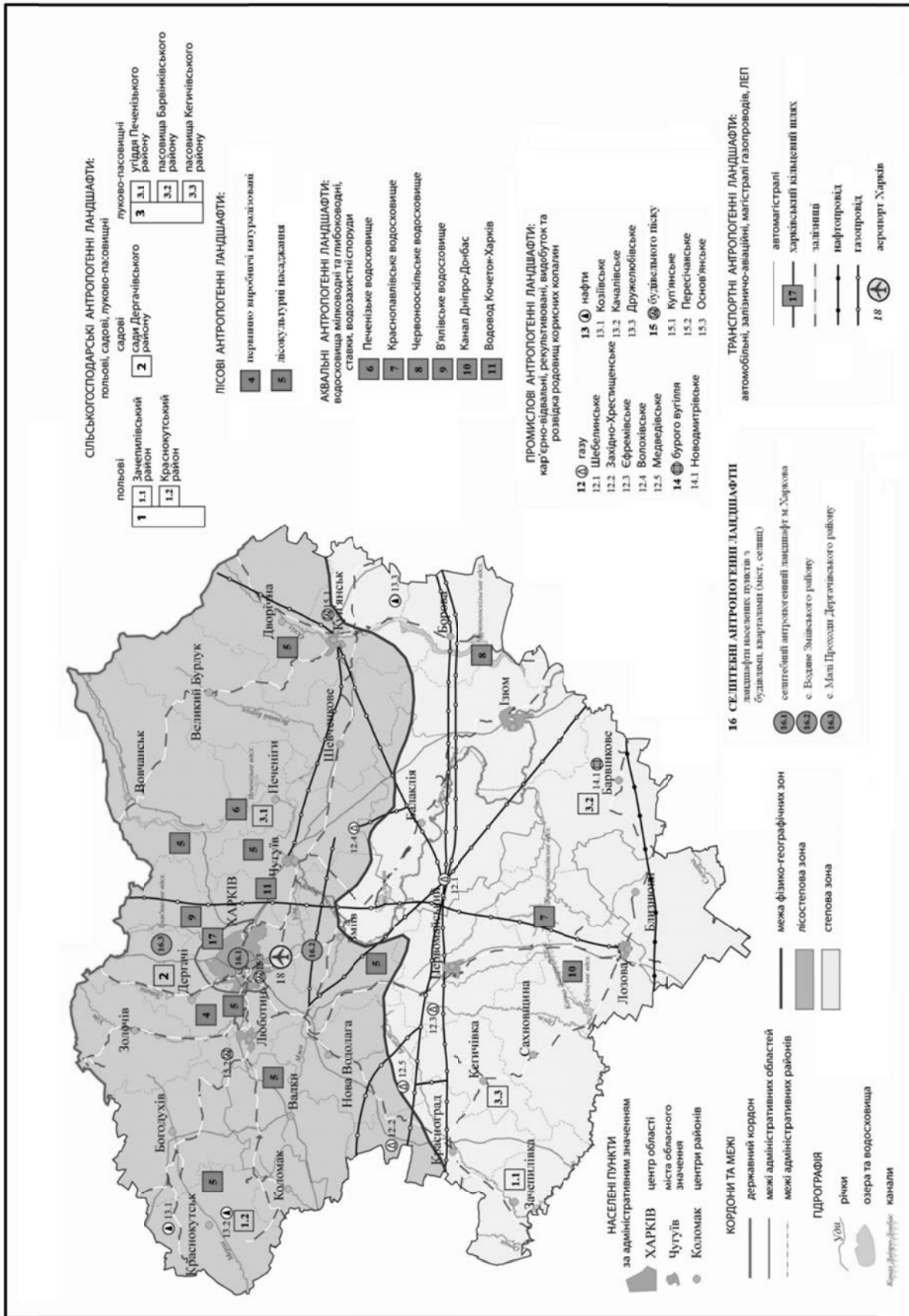

Рис. Розміщення прикладів антропогенних ландшафтів Харківської області

шафти Краснокутського району (1.2), садові ландшафти Дергачівського району (2) та лучно-пасовищні ландшафти (3) Печенізького району (3.1), Барвінківського району (3.2), Кегичівського району (3.3).

Лісові антропогенні ландшафти поділяються на первинно-виробничі натуралізовані та лісокультурні ландшафти в місцях розміщення полезахисних лісових смуг, де має місце лісовідновлення та захисне лісорозведення. До виникнення цих ландшафтів призводить створення захисних лісонасаджень, збільшення лісистості за рахунок створення лісів на непридатних для ведення сільського господарства землях, а також у межах розвинених балок і ярів, часто в їх верхів'ях. Лісові антропогенні ландшафти для їх підтримки вимагають регулярного догляду. Серед прикладів (рис.) виділено такі: лісовий антропогенний ландшафт (4) Дергачівського району та лісокультурні насадження (5) у Краснокутському, Валківському, Дергачівському, Печенізькому, Дворічанському, Зміївському районах.

Селитебні ландшафти широко представлені у межах населених пунктів Харківської області й відрізняються великою різноманітністю. Це міста та інші населені пункти з малоповерховими та багатоповерховими будівлями, кварталами, вулицями, дорогами, садами, парками культури і відпочинку, скверами, площами, набережними, бульварами, лісопарками, галями, гідропарками, лугопарками, зеленими зонами та ін. Серед селитебних антропогенних ландшафтів (16) виділені певні приклади (16.1, 16.2, 16.3).

Промислові антропогенні ландшафти Харківської області виникли завдяки достатньо розвиненій у Харківській області різноманітній сировинній базі. Природна сировинна база складається з паливно-енергетичних корисних копалин (нафти, газу, конденсату, кам'яного і бурого вугілля), а також із сировини для виробництва будівельних матеріалів, групи гірничо-хімічних корисних копалин, питних, технічних і мінеральних підземних вод, а також сировини кольорових металів (рудопросяв срібла, родовища германію, розсіпних родовищ титано-цирконієвих руд). У процесі створення промислових антропогенних ландшафтів значно

змінюється морфологія природних ландшафтів. Промислові антропогенні ландшафти складаються з кар'єрно-відвальних і рекультивованих та відповідають місцям видобутку й розвідки родовищ корисних копалин. Серед промислових антропогенних ландшафтів прикладами є місця видобутку природного газу (12, 12.1-12.5), нафти (13, 13.1-13.3), бурого вугілля (14, 14.1), будівельного піску (15, 15.1-15.3).

Аквальні антропогенні ландшафти включають у себе водосховища мілководні і глибоководні, а також ставки: улоговинні, лощинні та заплавні. До аквальных ландшафтів відносяться також споруди для захисту від затоплення – дамби обвалування, берегоукріплювальні споруди від берегоруйнування, інші гідротехнічні споруди для регулювання русел, випрямлення річок. Прикладами аквальных антропогенних ландшафтів на карті є Печенізьке водосховище (6), Краснопавлівське водосховище (7), Червонооскільське водосховище (8), В'ялівське водосховище (9), канал Дніпро-Донбас, перша черга (10), водовід Кочеток-Харків (11).

Транспортні антропогенні ландшафти Харківської області розвинені у межах розташування автомобільних і залізничних шляхів, а також магістральних газопроводів, нафтопроводів і ЛЕП. Прикладами транспортних антропогенних ландшафтів (рис.) є: Харківський кільцевий шлях (17), Аеропорт «Харків» (18).

Висновки. Інформація про антропогенні ландшафти Харківської області має значення для наочного використання у процесі отримання знань про них у географічній освіті та забезпечить залучення учнів до практичної діяльності в режимі екскурсій. Такий підхід до навчання передбачає створення умов для наближення змісту навчальних дисциплін до реального життя, що надасть змогу сформуванню просторово уявлення, а також усвідомлено орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних та екологічних питаннях.

**Рецензент – доктор географічних наук,
професор В.А. Пересацько**

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти [Електрон. ресурс] / Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna9cerednya/serednya/derzhstandart/derjstandart.doc>
2. Екологічний паспорт регіону. Харківська область [Електрон. ресурс] / Режим доступу: <http://ecodepart.kh.gov.ua/images/doc/2013.doc>
3. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты / Ф.Н. Мильков. — М.: Мысль, 1973. - 224 с.
4. Поліщук Л.Б. Ландшафти / Л.Б. Поліщук, В.Г. Карпов // Харківська область: шкільно-краєзнавчий атлас. — К.: ГУГКК, 1993. — С.19.

References:

1. Derzhavnyj standart bazovoyi i povnoyi seredn'oyi osvity [The State standard of basic and full secondary education]. Available at: <http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna9cerednya/serednya/derzhstandart/derjstandart.doc>
2. Ekologichnyj pasport regionu. Xarkivs'ka oblast' [The ecological passport of the region. Kharkiv region]. Available at: <http://ecodepart.kh.gov.ua/images/doc/2013.doc>
3. Mil'kov, F.N. (1973). Chelovek i landshafty [Man and landscapes]. Moskva: Mysl', 224.
4. Polishhuk, L.B., Karpov, V.G. (1993). Landshafty [Landscapes]. Xarkivs'ka oblast': shkil'no-kraeyznavchyj atlas. — Ky'yiv: GUGKK, 19.